

„БЪЛГАРСКАТА АНОНИМНА ХРОНИКА“ ЗА СМЪРТТА НА СИНОВЕТЕ НА ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР

Момчил Младенов

THE „BULGARIAN ANONYMOUS CHRONICLE“ ABOUT THE DEATH OF THE SONS OF TSAR IVAN ALEXANDER

Momchil Mladenov

Abstract: *The article presents the information of the Bulgarian anonymous chronicle about the death of the sons of Tsar Ivan Alexander – Ivan Assen and Michael Assen. According to this historical source they have died in battle with the Turks. According to the author, Ivan Assen was killed in the 40s of the 14th century. His funeral is presented in Codex Vaticano Slavo 2 (1344/1345). Michael Assen died in 1354 after the capture of Gallipoli by the Ottoman Turks.*

Key words: *The Bulgarian anonymous Chronicle, The Bulgarian tsardom, the Balkans, 14th century, ottoman Turks.*

Един от основните извори за османското завоевание на Балканите е т.нар. „Българска анонимна хроника“, която съдържа ценни сведения за смъртта на двама от синовете на цар Иван Александър – Иван Асен (IV) и Михаил Асен. Въпросните известия са многократно коментирани от учените, но въпреки това остават редица нерешени въпроси. Основно място сред тях заемат проблемите на хронологията на събитията и именно върху нея ще съсредоточим вниманието си, водени от стремежа да провокираме отново интереса към този пласт от информация в безименната летопис.

Интересуващият ни текст е добре познат на специалистите, но ще си позволим отново да го напомним: „И премина Амурат, синът Орканов, с турците в 6834 (1325/1326 г.) година. И тръгнаха срещу Средец. Събраха се българските войни, а с тях и Асен, Александровият син. И разрази се битка. И убиха Асен, и мнозина от българите погинаха. И пак се събраха българите с Михаил, сина Александров. И него убиха. И като плениха много народ, поведоха ги на Галиполи“ [Тютюнджиев, И. 1992, с. 88]. За продължителен период от време в изследванията, посветени на османските завоевания, доминира тезата на изследователи, които отричат историческата достоверност на епизода и настояват на неговия легендарен характер [Бурмов, А. 1968, с. 287–296 и цит. лит.]¹. На съвременен етап обаче доверието към съобщението за гибелта на царете Михаил Асен и Иван Асен може да се счита за поне частично въз-

¹ Към това гледище се присъединява и Ив. Божилов, за когото в текста присъства „един легендарен контекст“ и „пасаж с очевидни хронологически деформации“: *Стара българска литература*. Т. 3, с. 368, бел. 5.

становено [Тютюнджиев, И. 1992, с. 113–120; Андреев, Й. 1993, с. 67–80; Андреев, Й. 1994, с. 73–83].

Нека разгледаме по-подробно горното сведение. Неговото положение в цялостната структура на хрониката трудно може да служи при възстановяване на хронологията на събитията. В пасажа, намиращ се непосредствено преди цитирания текст, се представят българо-византийските дипломатически контакти за издръжката на флот, който да брани Проливите. Същият епизод е представен и в мемоарите на Йоан Кантакузин и днес най-често той се отнася към пролетта на 1351 г. От своя страна неизвестният съставител на летописа споменава по същия повод имената на балкански владетели от малко по-късен етап – цар Урош V, деспот Йоан Углеш и крал Вълкашин. Явно са налице очевидни хронологически неточности, защото споменатите исторически личности се намесват осезателно в събитията едва след 1355 г. [Тютюнджиев, И. 1992, с. 87; Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 634, бел. 110]. Това е показателен факт за историческите познания на книжовника, завещал анонимната летопис и ние трябва да го имаме предвид, когато подлагаме на анализ и останалите части от наративната творба.

Безусловно посочената в „Българската анонимна хроника“ година, под знака на която са обединени трагичните за царското семейство събития е грешна. През 1325–1326 г. турците все още не представляват заплаха за Балканите, а цар Иван Александър дори не е поел управлението на държавата. Явно е, че при преписването на текста неизвестен книжовник е допуснал грешка при разчитането на буквения комплекс, визиращ годината. Сходни по характер неточности са познати и от други средновековни книжовни паметници. За съжаление, на днешните изследователи действителната година,изирана от автора, остава неизвестна и именно това до голяма степен поражда неяснотите за времето на смъртта на царските синове.

Тук ни се иска да акцентираме върху още един момент. Става въпрос за твърдението на съставителя, че турците се насочват към Средец. Буквалният прочит обаче не позволява да се достигне до извода, че гибелното за Иван Асен сражение става в околностите на същия град. Споменаването му говори единствено, че походът на нашествениците се провежда по т. нар. Диагонален път. Именно в зоната на същото вековно трасе на Балканите става и паметната битка, в която царският син намира смъртта си. Този извод, до който достига и Д. Ангелов [Ангелов, Д. 1990, с. 477], премахва необходимостта да гадаем кога и при какви обстоятелства турците (айдънци или османци) са в състояние изобщо да достигнат до днешната столица на България. Интересно е, че неизвестният автор познава по-старото название на града – Средец, а не налагашото се от края на XIV век днешно име – София. Следователно използваните при съставянето на хрониката извори са близки по време до занимаващите ни събития, но, за съжаление, остава неизвестно какъв е техният характер и произход.

Явно е, че в интересувашката ни част на текста на хрониката присъстват отделни неточности и хронологически несъответствия. Според нас те могат

да бъдат преодолені, ако за момент приемем, че неизвестният автор подчинява изложението си на основата на своеобразни тематични единици. В случая тематичната единица е породена от факт със силен отзвук за българското владетелско семейство – загубата на двама от потенциалните наследници на престола. По тази логика между гибелта на Иван Асен и Михаил Асен може да има съществена дистанция във времето, а посочената в текста година (сгрешена!) да има по-скоро ориентировъчен характер или да се отнася до падането в бой само на единия от братята. Не бива да забравяме също така, че авторът на „Българската анонимна хроника“ работи десетилетия след анализираниите събития и вероятно не разполага с докрай сигурна информация за тях. Следователно можем да се „освободим“ от необходимостта да разглеждаме третираните сражения като близки по време събития или да търсим допълнителни аргументи за преодоляване на несъответствията между данните за живота на царските синове и внушенията на анонимната хроника за тях.

Сведенията на „Българската анонимна хроника“ за гибелта на царските синове отдавна привлича вниманието на изследователите. По-задълбочено със съдбата на Иван Асен (IV) се занимава Й. Андреев, който приема, че той загива през 1349 г., в сражение с османците, в околностите на крепостта Урвич при с. Кокаляне. До този извод известният медиевист достига въз основа на разчитането на един надпис от търновската църква „Св. 40 мъченици“, съставен по поръка на неизвестна по име снаха на цар Иван Александър. Същият учен смята, че въпросната знатна дама е съпругата на Иван Асен, а описаните в епиграфския паметник събития датират от осемнадесетата година от заемането на престола от цар Иван Александър, т.е. 1349 г. [Андреев, Й. 1993, с. 273–284]². Тази реконструкция в една или друга степен се възприема и днес от отделни автори [Матанов, Х., Михнева, Р. 1988, с. 32; Матанов, Х. 2016, с. 69–70]. Ще отворим една скоба само да отбележим, че текстът на въпросния надпис е съхранен частично и извличането на информация от него е несигурно [Божилков, И. 1985, с. 177, бел. 158; Popkonstantinov, K., Kronsteiner, O. 1997, S. 169–179]³. Ето защо предпочитаме по-скоро да се абстрахираме от фрагментарните данни на лапидарния текст и да не го привличаме като източник при реконструкцията на събитията.

Естествено на занимаващото ни известие отделя внимание и най-бележития изследовател на „Българската анонимна хроника“, Иван Тютюнджиев. Той достига до заключението, че Михаил Асен и Иван Асен загиват в битки със завоевателите през ранната пролет на 1355 г. [Тютюнджиев, И. 1992, с. 116–

² На тази основа Й. Андреев датира и Ватиканския препис на Манасиевата хроника в 1349 г.

³ Паметникът е проучван обстойно от Ив. Гошев, който го отнася към 1388 г.: Гошев, И. 1945. Според Ив. Тютюнджиев надписът отразява събитията от 18-та година от обявяването на Иван Асен за цар, т.е. 1355 г. – Тютюнджиев, И. 1992, с. 164, бел. 80. От своя страна Н. Овчаров обвързва съдържанието на лапидарния паметник с османската кампания срещу българските земи от 1371–1372 г.: Овчаров, Н. 2006, с. 57–58.

120]. В изследване, посветено на османските завоевания, Милияна Каймакамова изказва предположението, че Иван Асен пада в битка с османците към 1361 г. [Каймакамова, М. 2008, с. 77–96] От своя страна Александър Кузев счита, че в хрониката всъщност се имат предвид братята на цар Иван Шишман, загинали при превземането на София от османците през 1384–1385 г. [Кузев, А. 2003, с. 499–504]. Според друго гледище въпросният пласт от сведения на анонимната хроника се отнасят към началото на 70-те години на столетието и визират друг син на цар Иван Александър, Иван Асен V. По-точно се счита, че последният пада в сраженията с османците при отбраната на зоната около Средец [Овчаров, Н. 2006, с. 57–58; Овчаров, Н. 2016, с. 21–35]. Дори и този частичен историографски обзор показва натрупването на немалко хипотези по отношение на сведенията, предмет на настоящите редове.

Дискутирайки смъртта на българските принцове, е необходимо да отбележим известията за тях в други извори. За съжаление, те са твърде оскъдни, но все пак съдържат ориентири за техния жизнен път. Ще започнем с младия цар Иван Асен, чиято смърт идва по-рано от тази на по-възрастния му брат. Без съмнение той е трети син на цар Иван Александър от първия му брак с влашката принцеса Теодора. Смята се, че е роден между 1328 и 1331 г., а към 1336–1337 г. получава царска титла. Безспорно личността на цар Иван Асен е известна повече благодарение на представянето му в няколко миниатюри от Ватиканския препис на Манасиевата хроника [Дуйчев, И. 1964, № 2, 3, № 69; Божилов, И. 1985, с. 210–214; Божилов, И. 2014, с. 248]. Това налага да отделим малко повече внимание на този забележителен български книжовен паметник от XIV век.

Както е известно поетическата творба на византийския поет Константин Манасий (XII век) е преведена на български език в епохата на цар Иван Александър. Първообразът на превода не е запазен, но днес са известни три български преписа – Московски, Ватикански и Тулчански (XVI–XVII век). Най-ранен се явява Московският препис, влизащ в състава на т.нар. „Сборник на поп Филип” от 1344–1345 г. [Дуйчев, И. 1964, с. 25; Каймакамова, М. 1990, с. 179]. Ватиканския препис (Cod. Vat. Slavo II) се отличава с богатата си украса от миниатюри, част от които са посветени на събития от българската история [Дуйчев, И. 1964; Божилов, И. 1996, с. 3–12; Constantine Manasses, *Synopsis Chroniki...*, с. 49]. Особен интерес представлява миниатюрата на л. 2^v, представяща момент от погребението на младия цар. Според отделни учени покойният е в млада възраст и с шлем на главата [Андреев, Й. 1993, с. 84], което представлява пряк акцент върху неговите войнски подвизи. Други изследователи виждат в изображението на Иван Асен по-скоро чертите на дете, на главата на което има корона [Филов, Б. 1927, с. 12–13; Трифонов, Ю. 1923–1924, с. 158; Дуйчев, И. 1964, № 2; Бурмов, А. 1968, с. 294; Constantine Manasses, *Synopsis Chroniki...*, с. 44]⁴. Сред фигурите около погребалното

⁴ Сходно виждане се среща и днес – Polyvyannyu, D. 2012, p. 505. Руският учен предполага, че Иван Асен е жертва на чумната епидемия от 1347–1348 г.

ложе се открояват цар Иван Александър, най-големия му син – Михаил Асен, първата съпруга на царя – Теодора (I) и съпругата на покойния син на владетеля [Дуйчев, И. 1964, № 2; Джурова, А., Станчев, К., Япинджич, М. 1985, с. 41; Божилов, И. 1985, с. 211–212; Андреев, Й. 1993, с. 80–98; Constantine Manasses, *Synopsis Chroniki...*, с. 44]. С цар Иван Асен са свързани и още две миниатюри от Ватиканския препис – на л. 2^v (приемането на душата му в Рая) и на л. 205^r (до неговата фигура е застанал ангел), която също загатва за смъртта му [Дуйчев, И. 1964, № 2, № 69; Constantine Manasses, *Synopsis Chroniki...*, с. 46–47].

Очевидно Ватиканският препис на Манасиевата хроника има характера на утешителен дар за царското семейство, попарено от гибелта на най-младия син. Следователно появата на кодекса и кончината на Иван Асен са неразривно свързани. За съжаление, не може да се посочи кога точно възниква ръкописа, но мнозина учени предполагат, че той би следвало да се отнесе към 1344–1345 г. [Constantine Manasses, *Synopsis Chroniki...*, pass.]. Задължени сме обаче да посочим, че някои автори смятат, че Ватиканският препис на Манасиева хроника датира от началото на 60-те години на XIV век (Каймакамова, М. 1990, с. 73; Каймакамова, М. 2008, 77–96)⁵. Ние все пак ще се придържаме към утвърденото виждане, че ръкописът възниква през 40-те години на XIV век. Това позволява да се приеме, че смъртта на Иван Асен настъпва именно по това време или малко по-рано. Не бива да забравяме, че в споменатата миниатюра присъства първата царска съпруга – Теодора (I), което също може да послужи като хронологически маркер за времето на завършването на ръкописа. Съвременните пресмятания показват, че цар Иван Александър се развежда с влашката принцеса към края на 1347 или началото на 1348 г. [Божилов, И. 1985, с. 212; Божилов, И. 2014, с. 257], което трябва да се приеме да *terminus ante quem* за появата на ценния кодекс.

Следователно Иван Асен напуска земния живот през 40-те години на XIV век. Това десетилетие се явява едни от най-активните периоди във външната политика на цар Иван Александър. Търновският владетел се намеса в гражданската война във Византийската империя и в контекста на тези събития изворите регистрират ранните нашествия на турците в българските предели и първите сблъсъци на българските войски с тях. Без да се впускаме в подробности, ще отбележим, че междуособиците в империята започват след смъртта на император Андроник III Палеолог, през лятото на 1341 г. Неговият син, Йоан V Палеолог, е малолетен и това налага формирането на регентски съвет, в чийто състав влизат императрицата майка Ана Савойска, висшият сановник

⁵ В тази насока се разглежда и приписката на л. 95^r от Ватиканския препис, която гласи следното: „(1) О, Царю Небесни, помогни [на нашия цар?] срещу безбожните варвари, които искат война. (2) Господи, Иисусе Христе, Сине Божи“ [Христова, Б., Караджова, Д., Узунова, Е. Т. 1, 2003, с. 43–44, 102]. Но категоричното датiranje и контекстът на краткия текст остават дискуссионни [Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 634, бел. 103].

Алексий Апокавк, патриарх Йоан Калекас и великият доместник Йоан Кантакузин. Последният е подозиран в аспирации към императорския трон и още през есента на същата година се стига до открит разрыв между него и останалите членове на регентството. В началото изглежда, че Кантакузин е изоставен от всички и се оттегля с малцина привърженици в Димотика, където афишира претенциите си за върховната власт. Цар Иван Александър не закъснjava да се намеси в споменатите събития. Неговите войски обсаждат Адрианопол и Димотика, но търпят поражения от ромеите и от един скитац за плячка турски отряд. Неуспехите и тежката зима на 1341–1342 г. заставят българския владетел да потърси мирно споразумение със самозванеца [ГИБИ, X, с. 289–294; Йончев, Л. 1956, с. 68; Йончев, Л. 1985, с. 157].

През пролетта на 1342 г. Кантакузин получава подкрепата на сръбския крал Стефан Душан, но съюзът не е особено траен и претендентът за цариградския трон започва да разчита на най-верния си съюзник – владетеля на малоазийския емират Айдън, Умур бег [ГИБИ, X, с. 295–332; Острогорски, Г. 1998, с. 648–653; Радич, Р. 1993, с. 121–149; Nicol, D. 1996, р. 46–85]. Междувременно през лятото на 1342 г. съпругата на Кантакузин, Ирина, е обсадена в Димотика и се обръща за помощ към цар Иван Александър. Българският цар обсажда този ключов за региона град, с цел да го постави под своя власт. Умур бег за пореден път пристига със значителни сили и само при вестта за неговата поява българите напускат зоната на долното течение на Марица [ГИБИ, X, с. 344–348; Матанов, X. 2016, с. 59]. Действията на търновския владетел показват, че той трезво преценява ситуацията и предпочита да избегне ново сражение с неясен изход. Ако вярваме на мемоарите на Кантакузин, айдънците са близо 29 000 души, което представлява значителна за епохата сила, а цар Иван Александър по всяка вероятност разполага със значително по-малобройна армия. От друга страна, става ясно, че българският владетел вече има представа за новите си противници в лицето на малоазийските турци и съвсем не ги подценява. За това допринася и походът на айдънския флот срещу дунавското пристанище Килия през 1341 г. [Божилов, И., Гюзелев, В. 2004, с. 217]. Разрушаването на града затвърждава представата за пришълците като респектираща военна сила.

По всичко изглежда, че през 1343 г. българските земи са подложени на разграбване от ордите на смиренския емир, който за пореден път идва на Балканите, за да помогне на Кантакузин [Матанов, X. 2016, с. 60]. Едва ли може да се счита за случайно, че през пролетта на 1344 г. регентският съвет в Константинопол влиза в преговори с търновския двор за съвместни действия срещу претендента за византийската корона. На цар Иван Александър са отстъпени девет града в Тракия и Родопската област, което представлява един от най-сериозните успехи през дългото му управление. Българските войски установяват лагера си при Сливен, а една военна част дори за кратко овладява родопската крепост Иперперакион, но е отблъсната от турски сили, намиращи се на разположение на Кантакузин. На Иван Александър не остава нищо друго освен

още веднъж да постигне споразумение с узурпатора от Димотика [ГИБИ, X, с. 362; Йончев, Л. 1985, с. 72; Ангелов, Д. 1990, 435–439].

Заслужава внимание обстоятелството, че въпреки териториалните придобиви, които получава, търновският владетел отказва да се намеси трайно в гражданската война, докато в Тракия има турски войски. Според изворите той дори настоява пред Алексей Апокавк да намери начин да отстрани Умур бег от Балканите [ГИБИ, X, с. 363]. През май 1345 г. айдынският емир за пореден път се явява на Балканите и неговите войски отново опустошават български и ромейски земи. За похода говори и турският поет и историк Енвери (XV век) [Гюзелев, В. 1981, с. 146, с. 254, бел. 11]. Основен прицел на Кантакузин и Умур бег става обаче своенравният родопски властелин Момчил, който загива в битка под стените на Перитор (7 юли 1345 г.) [ГИБИ, X, с. 371–373; Гюзелев, В. 1967; Божилов, И. 1995, с. 333–335; Божилов, И. 2014, с. 334–335]. Следващата 1346 г. минава под знака на нова айдънска кампания срещу българските земи, съпроводена с мащабни разорения и заробвания. Този път Балканите са подложени на опустошение и от отряди на Саруханския емират, дошли като съюзници на цариградското правителство. Военната и политическа роля на Умур бег обаче преминава към фаза на спад, а Йоан Кантакузин се преориентира към съюз с османския бейлик. Привличането на този нов фактор в балканските събития гарантира превъзходството на Кантакузин, който в началото 1347 г. овладява Константинопол и малко по-късно получава императорската корона [Радић, Р. 1993, с. 164–166]. Гражданската война като цяло стихва, но последиците от нея отекват още дълго, и то в общобалкански мащаб.

Дискутирайки участието на цар Иван Александър в ромейските междуособици, се налага изводът, че неговото поведение се характеризира с непосредство и крайна предпазливост. По всяка вероятност позицията на Търново е продиктувана от съзнанието, че силите на българската страна в сравнение с айдънските турци са твърде неравностойни. Не е изключено също така българският двор съзнателно да страни от сблъсъци с нашествениците, за да не им дава поводи за опустошения на български земи. Ходът на събитията обаче показва, че една подобна стратегия не е в състояния да гарантира сигурност за българите на юг от Балкана. Прави впечатление и още нещо. Ако се доверим безрезервно на спомените на Йоан Кантакузин, ще останем с впечатлението, че още на този етап цар Иван Александър е обхванат от „турски страх“. Едва ли причина за подобно поведение са частичните поражения, претърпени от нашествениците. Това по-скоро може да се дължи на силния емоционален ефект от гибелта на неговия син, Иван Асен, в сражение с тях. Разбира се, че една подобна реконструкция остава само предположение. Също така не е възможно да се посочи точна година сред изброените по-горе събития, през която младия цар пада на бойното поле.

На търновския суверен обаче е съдено отново да плати висока цена за съпротивата срещу надигащата се инвазия. Този път със смъртта на друг от синовете си – Михаил Асен. С каква сигурна информация разполагаме за него?

Смята се, че е роден в 1323 или 1324 г., а до 1337 г. е обявен за цар. През 1331 г. се сгодява за дъщерята на император Андроник III Палеолог – Ирина (Мария), а самата сватба е осъществена в 1339 г. [Божилков, И. 2014, с. 250]. Както вече отбелязахме, Михаил Асен също е изобразен в миниатюрите на Ватиканския препис на Манасиевата хроника. Той присъства сред лицата от сцената на л. 2^r (погребението на Иван Асен) и е изобразен заедно с братята си (Иван Срацимир и Иван Асен) и самия цар Иван Александър на л. 205^r [Дуйчев, И. 1964, № 2, № 69]. Неговата смърт настъпва със сигурност преди края на 1355 г., когато Ирина (Мария) се завръща в Константинопол в качеството на вдовица [Божилков, И. 1985, с. 192–197; Божилков, И., Гюзелев, В. 1999, с. 635, бел. 118; Божилков, И. 2014, с. 253–254]. Впрочем според сведенията на Никифор Григора от този брак не се раждат деца [ГИБИ, XI, с. 193]. За съжаление, и за този син на цар Иван Александър не може да се посочи точно през коя година напуска земния свят. Напоследък някои автори отнасят кончината му в диапазона от 1344/1345 до 1352 г. [Божилков, И. 2014, с. 254]. Основен аргумент за това е, че през 1352 г. Иван Срацимир е споменат с титлата „млад цар”, т.е. той се явява престолонаследник и този статут е предопределен от смъртта на първородния царски син. Проблемът е, че споменатата информация за Иван Срацимир се чете в приписка към т.нар. Видинско четириевангелие, която не съдържа година или поне индиктион за прецизно датиране. Освен това други автори привеждат аргументи в полза на виждането, че същата летописна бележка е съставена през 1348 г. [Андреев, Й. 1993, с. 27–31] или дори към 1362 г. [Гюзелев, В. 1985, с. 182–183]. Не на последно място остава неизвестно защо, ако към 1352 г. Михаил Асен не е сред живите, неговата вдовица остава в Търново до края на 1355 г.? Още повече, че тя няма деца, чиито права да защитава в българския двор. Следователно не бива да се отхвърля напълно възможността гибелта на Михаил Асен да настъпва не много време преди Ирина (Мария) да пристигне във византийската столица. Мимоходом ще отбележим, че съществува вероятност името на царския син да се споменава редом до това на неговия баща в един надпис от същата година, но автентичността на епиграфския паметник е съмнителна⁶.

Но да се върнем към предположенията на изследователите за годината, през която Михаил Асен намира смъртта си. В едно свое изследване Д. Ангелов смята, че кончината на първородния царски син се отнася към 1352 г. [Ангелов, Д. 1990, с. 477–478]⁷. В друга публикация обаче същият автор поставя гибелта на Михаил Асен през пролетта на 1354 г. и я обвързва с поредния османския натиск срещу българските земи [Ангелов, Д. 1982, с. 346]. Разбира се, става

⁶ Смята се, че надписът е бил върху мраморен къс, намиращ се в църквата при с. Момина клисура, Пазарджишко, но днес този епиграфски паметник е изгубен. – [Андреев, Й. 1993, с. 165, бел. 152; Божилков, И. 1985, с. 196, бел. 29].

⁷ Що се отнася да Иван Асен, същият автор следва вижданията, че той умира в детска възраст.

въпрос само за предположение, но то кореспондира с данните на цитирането сведения на „Българската анонимна хроника“, че след сблъсъка с войските на Михаил Асен пленниците са транспортирани в Мала Азия през Галиполи. Добре известно е, че градът пада под османска власт в началото на март същата година [Матанов, Х., Михнева, Р. 1988, с. 35–36]. По всяка вероятност именно към споменатия поход трябва да се отнесе уверението на хрониката, че османската кампания се развива по Военния път към Средец (София). Учените вече са обърнали внимание на обстоятелството, че според близките по време извори, командващ на въпросните походи е османският принц Сюлейман, а в безименната летопис се отглежда главна роля на неговия брат – Мурад (Амурат) (Schreiner, P. 1978, S. 52–53). Това противоречие би могло да се отстрани, ако имаме предвид, че домашният летописен паметник е съставен във време, когато историческият спомен покрива със забравата името на Сюлейман (починал през 1357 г.) [Тютюнджиев, И., Павлов, П. 1995, с. 46]. За сметка на това обаче Мурад е известен в качеството си на дългогодишен владетел на османците. Ето защо не е изключено съставителят на хрониката да му приписва активна роля в завоеванията още преди да наследи престола на баща си, Орхан.

Какъв е отзвукът от гибелта на Михаил Асен? Явно не само падането на Галиполи, но и покрусата в царското семейство заставят цар Иван Александър да излезе от пасивната си политика спрямо османците. Като пряко следствие може да се смята сключването на българо-византийския договор от август 1355 г., който обаче се оказва неефективен [Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 602].

Нека в заключение да обобщим наблюденията си. Предполагаме, че съобщението на „Българската анонимна хроника“ за смъртта на Иван Асен и Михаил Асен в сражения с турците е достоверно. Но между двете събития има немалка дистанция във времето. Неизвестният автор е обединил в едно свидетелство информацията, без да държи сметка за хронологическите несъответствия в нея. Това се дължи или на неговия творчески подход, или на липсата на достатъчно изчерпателна информация при работата над ръкописа. По всяка вероятност по-младият наследник пада в битка през 40-те години на столетието, докато първородният син на търновския цар става жертва на османската инвазия през 50-те години. Във всички случаи участието на царските синове в съпротивата срещу нашествениците остава паметно събитие, намерило естествено място в „Българската анонимна хроника“.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

ГИБИ, Х, XI – Гръцки извори за българската история. Т. X. София, 1980; Т. XI. София, 1983. [Gratski izvori za balgarskata istoriya. T. 10. Sofiya, 1980; T. 11. Sofia, 1983]

Гюзелев, В. 1981 – Васил Гюзелев. Самият Търновград ще разтръби победите. Средновековни поети за България. София, Народна култура, 1981. [Vasil Gyuzelev. Samiyat Tarnovgrad shte raztrabi pobedite. Srednovekovni poeti za Balgariya. Sofia, Narodna kultura, 1981]

Стара българска литература, т. 3 – Стара българска литература. Т. 3. Исторически съчинения. Съставител Ив. Божилов. София, 1983. [Stara balgarska literatura. T. 3. Istoricheski sachievaniya. Sastavitel Iv. Bozhilov. Sofia, 1983]

Тютюнджиев, И. 1992 – Иван Тютюнджиев. Българската анонимна хроника от XV век. Велико Търново, 1992 [Ivan Tyutyundzhiev. Balgarskata anonimna hronika ot XV vek. Veliko Tarnovo, 1992].

Христова, Б., Караджова, Д., Узунова, Е. 2003 – Боряна Христова, Даринка Караджова, Елена Узунова. Бележки на българските книжовници X–XVIII век. Т. 1. X–XV век. София, 2003. [Boryana Hristova, Darinka Karadzhova, Elena Uzunova. Belezhki na balgarskite knizhovnitsi X–XVIII vek. T. 1. X–XV vek. Sofia, 2003].

Constantine Manasses, Synopsis Chroniki... – Constantine Manasses. Synopsis Chroniki: Codex Vaticano Slavo 2. 1344–45. Fascimile edition. A. Dhurova, V. Velinova. Scientific Consultants: P. Schreiner, Agamemnon Tselikas. Militos Editions, Athens, 2007.

Popkonstantinov, K., Kronsteiner, O. 1997 – Kazimir Popkonstantinov, Otto Kronsteiner. Altbulgarische Inschriften. 2. [Die Slawischen Sprachen, Band 52], Wien, 1997.

Публикации

Ангелов, Д. 1982 – Димитър Ангелов. Борбата на българския народ срещу турските нашественици (1371–1396). – В: История на България. Т. 3. София, 1982. [Dimitar Angelov. Borbata na balgarskiya narod sreshtu turskite nashestvenitsi (1371–1396). – V: Istoriya na Bulgariya. T. 3. Sofia, 1982.]

Ангелов, Д. 1990 – Димитър Ангелов. Българо-византийските отношения при Иван Александър. Четвърти период (1352–1355 г.). – В: Ангелов, Д. Из средновековното ни минало. София, 1990 [Dimitar Angelov. Balgaro-vizantiyskite otnosheniya pri Ivan Aleksandar. Chetvarti period (1352–1355 g.). – V: Angelov, D. Iz srednovekovnoto ni minalo. Sofia, 1990.]

Андреев, Й. 1993 – Йордан Андреев. България през втората четвърт на XIV век. Велико Търново, 1993. [Yordan Andreev. Bulgariya prez vtorata chetvart na XIV vek. Veliko Tarnovo, 1993.]

Андреев, Й. 1994 – Йордан Андреев. Достоверен ли е разказът на Българската анонимна хроника от XV век за смъртта на синовете на цар Иван Александър при София. – В: Сборник в чест на acad. Д. Ангелов. София, 1994, 73–83 [Yordan Andreev. Dostoveren li e razkazat na Balgarskata anonimna hronika ot XV vek za smartta na sinovete na tsar Ivan Aleksandar pri Sofiya. – V: Sbornik v chest na acad. D. Angelov. Sofia, 1994, 73–83.]

Божилов, И. 1985 – Иван Божилов. Фамилията на Асеневци. Генеалогия и просопография. София, 1985 [Ivan Bozhilov. Familiyata na Asenevtsi. Genealogiya i prosopografiya. Sofia, 1985.]

Божилов, И. 1995 – Иван Божилов. Българите във Византийската империя. София, 1995. [Ivan Bozhilov. Balgarite vav Vizantiyskata imperiya. Sofia, 1995.]

Божилов, И., Гюзелев, В. 1999 – Иван Божилов, Васил Гюзелев. История на средновековна България VII–XIV век. София, Анубис, 1999. [Ivan Bozhilov, Vasil Guzelev. Istoriya na srednovekovna Bulgariya VII–XIV vek. Sofia, Anubis, 1999]

Божилов, И. 1996 – Иван Божилов. Ватиканският Манасий (Cod. Vat. Slavo 2): текст и миниатюри. – Проблеми на изкуството, 1996, № 2, 3 – 12 [Ivan Bozhilov. Vatikanskiyat Manasiy (Cod. Vat. Slavo 2): tekst i miniatyuri. – Problemi na izkustvoto, 1996, № 2, 3–12].

Божилов, И., Гюзелев, В. 2004 – Иван Божилов, Васил Гюзелев. История на Добруджа. Т. 2. Средновековие. Велико Търново, 2004 [Ivan Bozhilov, Vasil Gyuzelev. Istoriya na Dobrudzha. T. 2. Srednovekovie. Veliko Tarnovo, 2004]

Божилов, И. 2014 – Иван Божилов. Българското общество през 14 век. Структура и просопография. Пловдив, 2014. [Ivan Bozhilov. Balgarskoto obshtestvo prez 14 vek. Struktura i prosopografiya. Plovdiv, 2014.]

Бурмов, А. 1968 – Александър Бурмов. Критични бележки върху съобщението на „Българската хроника“ за битката при София през царуването на Иван Александър. – В: Бурмов, Ал. Избрани произведения. Т. 1. София, 1968. [Aleksandar Burmov. Kritichni belezhki varhu saobshtenieto na „Balgarskata hronika“ za bitkata pri Sofiya prez tsaruvaneto na Ivan Aleksandar. – V: Burmov, Al. Izbrani proizvedeniya. T. 1. Sofia, 1968.]

Гошев, И. 1945 – Иван Гошев. Търновски царски надгробен надпис от 1388 г. (Български старини, XIV). София, 1945. [Ivan Goshev. Tarnovski tsarski nadgrobен nadpis ot 1388 g. (Balgarski starini, XIV). Sofia, 1945.]

Гюзелев, В. 1967 – Васил Гюзелев. Момчил юнак. София, 1967. [Vasil Gyuzelev. Momchil yunak. Sofia, 1967.]

Гюзелев, В. 1985 – Васил Гюзелев. Училища, скриптории, библиотеки и знания в България през XIII – XIV век. София, 1985. [Gyuzelev, V. Uchilishta, skriptorii, biblioteki i znaniya v Bulgariya prez XIII – XIV vek. Sofia, 1985.]

Джурова, А., Станчев, К., Япинджич, М. 1985 – Аксиния Джурова, Кр. Станчев, М. Япинджич. Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека. София, 1985. [Aksiniya Dzhurova, Kr. Stanchev, M. Yapindzhich. Opis na slavyanskite rakopisi vav Vatikanskata biblioteka. Sofia, 1985.]

Дуйчев, И. 1964 – Иван Дуйчев. Миниатюрите на Манасиевата летопис. София, 1964. [Ivan Duichev. Miniatyurite na Manasievata letopis. Sofia, 1964.]

Йончев, Л. 1956 – Любомир Йончев. Българо-византийски отношения около средата на XIV век (1331–1344 г.). – Исторически преглед, 1956, № 3. [Lyubomir Yonchev. Balgaro-vizantiyski otnosheniya okolo sredata na XIV vek (1331–1344 g.). – Istoricheski pregled, 1956, № 3.]

Йончев, Л. 1985 – Любомир Йончев. Политически взаимоотношения между България, Сърбия и Византия през XIV в. (1341–1364). – Известия на Института за история. Т. 28. София, 1985. [Lyubomir Yonchev. Politicheski vzaimootnosheniya mezhdu Bulgariya, Sarbiya i Vizantiya prez XIV v. (1341–1364). – Izvestiya na Instituta za istoriya. T. 28. Sofia, 1985.]

Каймакамова, М. 1990 – Милияна Каймакамова. Българската средновековна историопис. София, 1990. [Miliyana Kaymakamova. Balgarskata srednovekovna istoriopis. Sofia, 1990.]

Каймакамова, М. 2008 – Милияна Каймакамова. Приписка за „безбожните варвари“ във Ватиканския препис на Манасиевата хроника като извор за датирването му и за борбата на цар Иван Александър (1331–1371) срещу турците. – В: Етнически и културни пространства на Балканите. Сборник в чест на проф. д.и.н. Цветана Георгиева. Ч. I. Миналото – исторически ракурс. София, 2008, 77–96. [Miliyana Kaymakamova. Pripiska za „bezbozhnite varvari“ vav Vatikanskiya prepis na Manasievata hronika като izvor za datiraneto mu i za borbata na tsar Ivan Aleksandar (1331–1371) sreshtu turtsite. – V: Etnicheski i kulturni prostranstva na Balkanite. Sbornik v chest na prof. d.i.n. Tsvetana Georgieva. Ch. I. Minaloto – istoricheski rakursi. Sofia, 2008, 77–96.]

Кузев, А. 2003 – Александър Кузев. Превземането на София от турците и синовете на цар Иван Александър. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през Средните векове. Изследвания и материали от международната научна конференция в чест на 60-годишнината на проф. дин Йордан Андреев. Велико Търново, 2003, 499–504. [Aleksandar Kuzev. Prevzemaneto na Sofiya ot turtsite i sinovete na tsar Ivan Aleksandar. – V: Traditsii i priemstvenost v Balgariya i na Balkanite prez Srednite vekove. Izsledvaniya i materialii ot mezhdunarodnata nauchna konferentsiya v chest na 60-godishninata na prof. din Yordan Andreev. Veliko Tarnovo, 2003, 499–504]

Матанов, Х., Михнева, Р. 1988 – Христо Матанов, Румяна Михнева. От Галиполи до Лепанто. Балканите, Европа и османското нашествие 1354–1571 г. София, 1988. [Hristo Matanov, Romyana Mihneva. Ot Galipoli do Lepanto. Balkanite, Evropa i osmanskoto nashestvie 1354–1571 g. Sofia, 1988.]

Матанов, Х. 2016 – Христо Матанов. Залезът на средновековна България. София, 2016. [Hristo Matanov. Zalezat na srednevekovna Balgariya. Sofia, 2016.]

Овчаров, Н. 2006 – Николай Овчаров. Исторически приноси към старобългарската и старославянската епиграфика и книжовност. София, 2006. [Nikolay Ovcharov. Istoricheski prinosi kam starobalgarskata i staroslavvyanskata epigrafika i knizhovnost. Sofia, 2006.]

Овчаров, Н. 2016 – Николай Овчаров. Цар Иван Шишман – защитникът на отечеството. Историко-археологическо изследване. София, „Захарий Стоянов“, 2016. [Nikolay Ovcharov. Tsar Ivan Shishman – zashtitnikat no otechestvoto. Istoriko-arheologicheskoto izsledvane. Sofia, „Zahariy Stoyanov“, 2016.]

Острогорски, Г. 1998 – Георги Острогорски. История на византийската държава. София, 1998. [Georgi Ostrogorski. Istoriya na vizantiyskata darzhava. Sofia, 1998.]

Радић, Р. 1993 – Радивој Радић, Време Јована V Палеолога (1332–1391). Београд, 1993 [Radivoy Radich. Vreme Jovana V Paleologa (1332–1391). Beograd, 1993.]

Трифонов, Ю. 1923–1924 – Юрдан Трифонов. Бележки върху среднобългарския превод на Манасиевата хроника. – Известия на българския археологически институт. Т. 2. София, 1923–1924, 137–173 [Yurdan Trifonov. Belezhki varhu srednobalgarskiya prevod na Manasievata hronika. – Izvestiya na balgarskiya arheologicheskii institut. T. 2. Sofia, 1923–1924, 137–173]

Тютюнджиев, И., Павлов, П. 1995 – Иван Тютюнджиев, Пламен Павлов. Българите и османското завоевание (края на XIII – средата на XV век). Велико Търново, 1995. [Ivan Tyutyundzhiev, Plamen Pavlov. Balgarite i osmanskoto zavoevanie (kraya na XIII – sredata na XV vek). Veliko Tarnovo, 1995.]

Филов, Б. 1927 – Богдан Филов. Миниатюрите на Манасиевата хроника във Ватиканската библиотека. София, 1927. [Bogdan Filov. Miniaturite na Manasievata hronika vav Vatikanskata biblioteka. Sofia, 1927.]

Nicol, D. 1996 – Donald Nicol. The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295–1383. Cambridge University Press, 1996.

Polyvyannyu, D. 2012 – Dmitrii Plyvyannyu. The 14th Century Bulgarian Historicism Against the Background of Byzantine-Slavia Orthodoxa. – Bulgaria Medievalis, 3, 2012.

Schreiner, P. 1978 – Peter Schreiner. Die byzantinischen Kleinchroniken und die Annalistik bei den Südslaven. – Bulgarian Historical Review, 1978, 2, 45–53.